

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Joannis Bonae, Eminentissimi S. R. E. Titulo S. Bernardi
Ad Thermas Cardinalis Presbyteri Opera Quotquot
hactenùs separatim edita fuerê Omnia**

Bona, Giovanni

Antverpiae, 1677

Cap. V. Origo & usus Sacerdotalis salutationis Dominus vobiscum.
Graecorum salutatio Pax omnibus. Episcopi quoque pacem precantur.
Quare praemitti soleat ante Collectam Oremus, & aliquando Flectamus ...

urn:nbn:de:hbz:466:1-10805

alissimus Jezu Christe: Unigenite, qui es unà cum sancto Spiritu in gloria Dei Patris. Amen.

Non desunt alia exempla, sed ista superflua sunt, ut quisque agnoscat temerario quorundam ausu, seu potius simplicitate ac zelo, qui non erat secundum scientiam, inserta hæc Angelico hymno fuisse, quæ Ecclesiasticam gravitatem minimè redolent, cultumque divinum non augent, sed diminuunt.

CAPUT V.

Origo & usus Sacerdotalis salutationis Dominus vobiscum. Græcorum saluatio Pax omnibus. Episcopi quoque pacem precantur. Quare præmitti soleat ante collectam Oremus, & aliquando Flectamus genua. Collectæ nomen æquivacuum. A quo primum collecta sive orationes inventæ, & quæ forma in iis servanda. Earum conclusio explicatur. Cur dum recitantur, manus & brachia extendantur. De Laudibus quæ olim post Collectam dicebantur.

I. Sacerdos hymno Angelorum recitato salutat populum dicens *Dominus vobiscum*, quæ saluatio è veteri Testamento in Ecclesiam derivata est. Booz enim, ut in Libro Ruth cap. 2. legimus, salutans meffores suos ait, *Dominus vobiscum*: & Propheta missus à Deo ad Asam Regem Judæ, cum victor è prælio cum exercitu suo revertetur dixit 2. Paralip. cap. 15. *Dominus vobiscum, quia fuistis cum eo.* Vim autem & efficaciam accepisse videtur ex verbis Christi, *ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Quia verò tanquam pluribus dicitur *Dominus vobiscum*, decreverant olim majores nostri, ne quis celebrare præsumeret, nisi duobus saltem præsentibus & adstantibus, ut Lib. I. Cap. XIII. dictum est. Sed hoc deinde antiquatum fuit, non quia celebranti adesse credantur Angeli, ut piè scripsit Innocentius III. lib. 2. de myst. Missæ cap. 25. quasi ex hoc inferret, nunquam celebranti deesse adstantes; sed quia Minister, licet sit solus, personam gerit Ecclesiæ: alioquin cum quis recitat solus divi-

num officium, hanc salutationem prætermittere deberet, quod quam absurdum sit, docet Petrus Damiani in libro quem de hoc argumento ex professo conscripsit, eique propterea titulum præfixit *Dominus vobiscum*. Non solum igitur qui celebrat; sed etiam qui ministrat, personam publicam gerunt, & sicut ille salutat Ecclesiam, ita iste Ecclesiæ nomine salutanti respondet. Est autem hæc saluatio propria Sacerdotis, quam cum in Africa ex præsumptione lectores usurparent, vetitum id fuit can. 4. Concilii III. Carthaginensis. Apud Græcos nullus est usus hujus salutationis, nec reperitur in eorum Liturgiis, & formula *Dominus sit semper cum omnibus vobis*, semel tantum extat in Liturgia S. Marci. Cum verò salutant populum, dicunt *pax omnibus*, sicut constat ex Liturgiis Basilii & Chrysoptomi. Hinc ipsum Chrysoptomum, sicut refert Soerates lib. 6. cap. 14. ab exilio revocatum rogabat multitudo ejus reditu gaudens, ut in Episcopali throno resideret, & pacem populo pro more precaretur. Idem quoque Chrysoptomus hom. 3. in epist. ad Coloss. de hoc ritu differens ait, *Cum ingressus fuerit is qui præest Ecclesiæ, statim dicit pax omnibus.* Quando sermonem facit & concionatur, *pax omnibus.* Quando benedicit, *pax omnibus.* Quando jubet osculari, *pax omnibus.* Peracto sacrificio, *pax omnibus.* Ita etiam Cyrillus in Joannem lib. 12. *Salutat discipulos usitata illa forma, pax vobis, legem veluti quandam constituens Ecclesiæ filii.* Quo fit, ut in sanctis potissimum conventibus & synaxibus circa ipsa mysterii initia hoc invicem dicamus. Athanasius tandem epistola ad Eustathium invehitur in quosdam Episcopos, qui cum initio sacrificii & sermonis blandum illud proferrent *pax vobis*, tragedias tamen excitabant, & alios affligebant. Ex hac Græcorum consuetudine, quæ ex Christi exemplo & doctrina traxit originem, dimanasse reor, ut etiam latini Episcopi cum prima vice salutant populum, dicant *pax vobis*, illius vocem usurpantes, cujus pontificio funguntur. Optatus Milevitanus lib. 3. *Non potuistis, inquit, prætermittere quod legitimum est, utique dixistis, pax vobiscum. Quid salutas de quo non habes? quid nominas quod exterminasti? Salutas de pace, qui non amat.* Hujus item salutationis meminit Ambrosius, lib. de dignit. sacerdot. cap. 5. quam formulam cum quidam Episcopi præter Ecclesiæ consuetudinem frequentarent, adeo ut altera presbyteris communi nunquam uti vellent,

T t t

conci-

concilium Braccarense primum hoc decretum edidit can. 21. *Placuit ut non aliter Episcopi, & aliter presbyteri populum, sed uno modo saluent dicentes, Dominus sit vobiscum, sicut in libro Ruth legitur; & ut respondeatur à populo & cum spiritu tuo: sicut & ab ipsis Apostolis traditum omnis retinet oriens, & non sicut Priscilliana pravitatis immutavit.* Priscillianus enim, ut ad hunc canonem notat Gaspar Loaisa, non semel tantum ut moris est, sed semper ab Episcopis dicendum esse *pax vobis* contendebat. In hunc autem canonem mendum irrepsisse, ut pro occidens oriens legatur, dudum viri docti observarunt: nam in Ecclesia Orientali alium fuisse usum, quæ modo allata sunt, manifestant. Omnes ferè recentiores de hac salutatione Dionysium loquutum esse arbitrantur cap. 3. *eccl. hierarchie* §. 8. ubi eam divinisimam vocat; sed ex textu evidens est de osculo pacis cum loqui, cuius rationem reddit his verbis: *Non enim possunt ad unum colligi, atque unius pacifice unionis participes existere, qui secum ipsi disident.* Sive autem dicatur *pax vobis*, sive *Dominus vobiscum*, tessera hæc est mutæ communionis & pacis, qua fideles in Christi fide & charitate copulantur. Ideo Tertullianus hæreticos reprehendit, quod omnes sine personarum distinctione salutarerent. *Pacem, inquit, cum omnibus miscant.* Legimus etiam Marcionis salutationem à Polycarpo recusatam, quia extra Ecclesiam erat. Primis item Ecclesiæ sæculis hæc ipsa de causa infideles, poenitentes, & catechumeni sermoni interesse non poterant, quia Episcopus ipsum inchoaturus prius populum salutabat. Non enim, inquit Optatus Milevitanus, aliquid incipit Episcopus ad populum dicere, nisi primo in nomine Dei populum salutaverit. Athanasius tom. 2. edit. *Commeliniane pag. 245.* peracturis sacra aut docturis, blandissima illa in ore est salutatio, *pax omnibus.* Notabile est, quod Michaël Glycas refert 4. parte Annalium ex historia Ecclesiastica Philonis Philosophi, tempore scilicet persecutionum fuisse quendam Ecclesiasticum, qui ab Episcopo à communione fidelium segregatus fuit. Accidit autem ut ab ethnicis comprehensus pro testimonio fidei occisus sit; & in ipso loco templum constructum est. Cumque Episcopus in eo celebrans verba illa proferret *pax omnibus*, è templo egrediebatur, idque pluries contigit, donec ab Episcopo absolutus, nunquam deinceps exire visus est.

Cum verò Sacerdotes dicunt *pax vobis*, sive *Dominus vobiscum*, nos per ipsos salutatur Christus cupiens in nobis mansionem facere, & nos secum unire, ac templum suum Eucharistici Sacramenti perceptione efficere; sicut Angelus B. Virgini dixit *Dominus tecum*, antequam in ejus utero carnem susciperet. Respondet populus sacerdoti, & *cum spiritu tuo*, quæ verba accepta videntur ex epist. 2. ad Timoth. cap. 4. ubi Paulus ait, *Dominus Jesus Christus cum spiritu tuo*: & extant in antiquissimis Liturgiis. Optimè Chrysostomus hom. 18. in 2. ad Corinth. *In tremendis mysteriis ut Sacerdos pro plebe, ita plebs pro sacerdote vota facit.* Hæc enim verba & cum spiritu tuo, nihil aliud quam hoc significant. Olim universus populi cætus sacerdoti respondebat, ut ex Liturgiis, earumque expofitoribus apparet; idque Micrologus statutum ait in occidente à concilio Aurelianensi, ut scilicet non solum clerici, sed omnis populus responderet, & *cum spiritu tuo*. At nunc soli Clerici vel ministri respondent, de qua re fatus egi supra Lib. I. Cap. XXV. §. 19. Sensus autem prædictæ responsionis Isidorus Pelsiota lib. 1. epist. 112. ita explicat: *Illud quod à plebe respondetur & cum spiritu tuo, hanc habet sententiam. Pacem quidem nobis præbisti Domine, hoc est mutuam inter nos concordiam; pacem autem nobis da, hoc est hujusmodi tecum conjunctionem, quæ nullo modo divelli possit, ut cum spiritu tuo pacati, quam nobis in creationis initio indidisti, à tua charitate distrabi nequeamus.* Et Florus magister in expositione Missæ scribit, nihil melius invenisse Ecclesiam, quod optaret Sacerdoti, nisi quod Sacerdos optat ecclesiæ, ut idem Dominus, qui dignatur esse cum Ecclesia, dignetur etiam esse cum spiritu sacerdotis.

II. Sacerdos post salutationem & seipsum & populum excitat ad orandum dicens, *Oremus.* Qua monitione audita omnes sacro adstantes sub silentio olim orabant, tum peracta brevi oratione omnium preces sacerdos brevi item deprecatione concludens, collectam alta voce recitabat. Cum autem sacerdos exclamabat dicens *Oremus*, veteris ecclesiæ phrasi orationem dare dicebatur: quem ritum perspicuè explicat Uranius in vita S. Paulini describens obitum sancti Joannis Episcopi Neapolitani: *Ad Ecclesiam, inquit, processit, & ascenso tribunali populum ex more salutavit, resalutatusque à populo orationem dedit, & collecta oratione spiritum exhalavit.* Eadem phrasi utitur Anastasius in vita Ser.

Sergii II. ipsum referens Ecclesiam ingressum cum Ludovico Francorum Rege, omnes autem prostratos ad confessionem B. Petri orasse, & data à Pontifice super populum oratione regressos esse. Synodus idem Romana sub Zachario cap. 14. decrevit, ut Episcopus aut presbyter, dum ingressus fuerit ad Missarum sollemnia celebranda, nullo modo audeat data oratione recedere, ut ab alio Episcopo aut presbytero suppleantur Missarum sollemnia, sed qui initium ponit, suppleat usque in finem. Describunt eundem ritum acta S. Sufanæ apud Baronium anno 294. num. 10. ex quibus colligitur, consuetas tunc fuisse huiusmodi preces non solum in ecclesiasticis conventibus, sed etiam in privatis domibus, cum sacerdotes alios visitabant, vel ad se venientes excipiebant. Narrat enim Gabinius presbyterum in adventu aliorum ejusmodi orationem dedisse, Oremus, illisque humi prostratis sic orasse: Domine Deus qui dispersa congregas, & congregata conservas, respice in opus manuum tuarum, & illumina omnes in te credentes, quia tu es lumen verum in secula seculorum. Cui orationi omnes responderunt, Amen. Similiter Cajus in domo Gabinii omnibus prostratis dans orationem, dixit, Oremus. Domine Deus Pater Domini nostri Jesu Christi, qui omnibus ad salutem & vitam æternam misisti Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, ut nos è mundi tenebris erueret, da nobis servis tuis constantiam fidei, quia tu regnas in secula seculorum. Responderunt omnes Amen. Aliquando indicta oratione per verbum Oremus, monebat Sacerdos pro quibus orandum foret ea formula, qua nunc utitur ecclesia in officio feriæ sextæ majoris hebdomadæ, cum pro omni statu hominum preces fundit: ad quem morem alludit Augustinus epist. 107. ad Vitalem Carthaginensem, qui perperam docebat non esse orandum pro incredulis. Exerce, inquit, contra orationes Ecclesiæ disputationes tuas, & quando audis sacerdotem Dei ad altare exhortantem populum Dei orare pro incredulis, ut eos Deus convertat ad fidem: & pro catechumenis, ut eis desiderium regenerationis inspiret: & pro fidelibus, ut in eo quod esse cœperunt, ejus munere perseverent; subsanna piæ voces. In ordine Romano sæpius memorato Regine Sueciæ ante annos nongentos scripto plures extant ejusmodi formulæ. Unam transcribo, pro iis qui agapen faciunt. Oremus dilectissimi nobis Deum omnipotentem pro filio nostro illo, qui recolens divina mandata de justis laboribus suis victum indigentibus subministrat, quatenus hec devotio

ipsius sicut nobis est necessaria, ita sit Domino semper accepta. Et immediatè sequitur hæc Collecta. Deus qui post baptismi Sacramentum secundam abluitionem peccatorum elemosinis indidisti, respice propitiis super famulum tuum illum, pro cuius operibus tibi gratiæ referuntur, fac cum premio beatum, quem fecisti pietate devotum. Per Dominum nostrum. Certis diebus dicto à Sacerdote Oremus, Diaconus subdit, Flectamus genua: qui ritus in præcitato libro sic describitur: Sacerdos dicit Oremus, & annuntiat Diaconus Flectamus genua, & post paululum dicit, Levate. Ex qua rubrica duo eruantur; primum non à Subdiacono ut nunc fit, sed à Diacono dictum olim Levate: alterum, flexis genibus post Diaconi monitionem aliquantulum orasse fideles, tum monitos ut levarent se, surrexisse, & Sacerdotem illis stantibus collectam recitasse. Alludit ad hunc ritum Basilius Magnus lib. de Spiritu sancto cap. 27. dicens: „ Quoties genua flectimus & rursus erigimur, „ ipso factò ostendimus, quod ob peccatum „ in terram delapsi sumus, & per humanitatem „ ejus qui creavit nos in cœlum revocati sumus. De hac ipsa re Cæsarius Arelatenensis hom. 34. sic loquitur plebi suæ. „ Rogo vos & admoneo „ fratres carissimi, ut quotiescumque juxta „ altare à Clericis oratur, aut oratio Diaconi „ clamante indicitur, non solum corda, sed „ etiam corpora fideliter inclinatis. Nam dum „ frequenter sicut oportet, & diligenter attendo, Diacono clamante Flectamus genua, maxime partem populi velut columnas erectas stare conspicio, quod Christianis omnino nec licet nec expedit. Jesse item Ambianensis in epist. de Baptismo: Postmodum admonentur à Diacono, Orate electi, flectite genua, & postquam oraverint dicat, levate. Et in Codice Remensi apud Menardum, Nuntiat Diaconus Flectamus genua, & populus silet. Et in Codice Tiliano apud eundem in officio feriæ V I. majoris hebdomadæ, dicat Diaconus, Flectamus genua, & oret diutissime: nam ea die prolixior fiebat oratio, qua peracta dicebat Diaconus Levate. At hodie cum nullum fiat intervallum inter Flectamus genua & Levate, sancitum est, ut primum à Diacono, & alterum dicatur à Subdiacono. Quod autem Collecta omnibus erectis à sacerdote recitaretur, Cassianus confirmare videtur, qui lib. 2. Institut. cap. 7. de disciplina orandi agens ait: Cum is qui orationem collecturus est è terra surrexit, omnes pariter

riter eriguntur; ita ut nullus antequam inclinetur ille, genuflectere; nec cum è terra surrexerit, remorari præsumat.

III. Nomen verò Collectæ æquivocum est, nam sumitur aliquando pro qualibet hominum multitudine in unum congregata, ut in Capitulari Caroli Magni lib. 3. cap. 74. *Si quis super missum dominicum cum collecta & armis venerit.* Et lib. 5. cap. 130. *De inmerantibus, ut eos per Collectam nemo ausus sit adfallere.* Et magis pressè pro conventu & congregatione fidelium ad orationem simul convenientium: atque hoc sensu phrasis est antiquis Patribus & historicis Ecclesiasticis valde usitata, collectas agere, convenire ad collectam, adesse collectæ; adeo ut hoc nomen ad ipsum divinum officium & ad Missæ sacrificium translatum sit, ut supra ostendimus, cum de nominibus Missæ ageremus. Etiam in veteri Testamento Levit. 23. Deuter. 16. 2. Paral. 7. cœtus fidelium, diesque solennes Collectæ dicebantur. Eadem voce Paulus Apostolus usus est 1. ad Cor. 16. pro eleemosynis, quæ ad alendos pauperes colligebantur. De collectis, inquit, *quæ sunt in sanctos, sicut ordinari Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite, ut non cum venero, tunc collectæ fiant.* Extat apud Chrysostomum insignis oratio de eleemofyna & collectis: de quibus etiam agunt Iustinus Martyr Apolog. 2. Tertullianus cap. 39. Apolog. Cyprianus epist. 60. ad Januarium & reliquos Numidiæ Episcopos, & Leo Magnus in sermonibus de Collectis. Hæc vero indicebantur intra Missarum solemnia, & sæpius in sermone pro subsidio indigentium, sive ad redimendos captivos, de qua re diffusè tractat Ferrarius lib. 1. de ritu Sacrarum concionum cap. 26. Accipitur tandem Collectæ nomen pro brevi oratione, quam Sacerdos salutato populo recitat, quæ ideo Collecta dicitur, quia populo in unum congregato & collecto recitatur; vel quia sacerdos legatione apud Deum pro omnibus fungens omnium vota in unum colligit: vel quia ex selectis sacrae Scripturæ & Ecclesiæ verbis compendiosa brevitate colligitur: vel quia omnes collectis animis affectus suos & mentem ad Deum attollunt; quas notiones fufius prosequitur Claudius Espencæus tract. de Collectis Ecclesiasticis. Innocentius III. lib. 2. de mysteriis Missæ cap. 27. & Joannes Beletth lib. de div. off. cap. 37. Collectam propriè dici volunt eam orationem,

quæ olim super populum fieri solebat, quando collectus in unum erat cum universo clero in una Ecclesia, ut ad aliam procederet, in qua statio celebranda erat. Tunc enim Episcopus sive sacerdos collecta omni multitudine brevi oratione super populum uti solebat; ex quo fieri potuit, ut ad reliquas hujusmodi orationes Collectæ nomen dimanarit. Hinc liber Sacramentorum S. Gregorii in festo Purificationis S. Mariæ duplicem habet orationem, quarum una inscribitur, *Ad Collectam ad S. Adrianum*, ubi populus & Clerus colligebantur, ut inde procederent ad S. Mariam Majorem; & incipit, *Erudi quesumus Domine plebem tuam*: altera dicitur ad Missam, scilicet, *Omnipotens sempiterne Deus majestatem tuam*, &c. Lego etiam tributum quandoque Collectis nomen benedictionis: nam in ordine coronationis Caroli Calvi, quæ in ejus Capitulari pag. 486. describitur, Collectis, quas singuli Episcopi super Regem recitarunt, hic titulus præfigitur: *Benedictiones super Regem Carolum ante Missam & altare S. Stephani.* Explicat luculenter hujus nominis rationem Amalarius lib. 2. cap. 9. Episcopus, inquit, vel sacerdos dicit Oremus, ac deinde sequitur benedictio. *Utrouque nomine benedictionis & orationis vocatur oratio sacerdotis.* De benedictione dicit Apostolus. Si benedixeris spiritui, qui supplet locum idiotæ quomodo dicit Amen super tuam benedictionem, quia nescit quid dicas? Hanc benedictionem vocat Ambrosius orationem dicens, *Imperitus audiens quod non intelligit, nescit finem orationis, & non respondet Amen, id est verum, ut confirmetur benedictio.* Hactenus Amalarius; sed sententia, quam tribuit Ambrosio, Hilarii Diaconi est, cujus esse commentaria in Paulum Ambrosio adscripta nonnulli existimant. Quod verò benedictio pro collecta accipi soleat, probatur etiam ex Regula S. Benedicti cap. 11. in quo disponens vigiliarum ordinem pro Diebus Dominicis præcipit, ut dicto hymno *Te Deum laudamus*, Abbas legat Evangelium: lecto autem Evangelio, & data, inquit, benedictione incipiant Matutinos. Hæc autem benedictio nihil aliud est quam collecta currentis officii, postquam laudes immediatè subsequuntur. Idem confirmat his omnibus antiquior Augustinus lib. de dono perseverantiæ cap. 23. *An quis Sacerdotem super fideles Dominum invocaverit, si quando dixit, da illis domine in te perse-*

verare

verare usque in finem, non solum voce ausus est, sed saltem cogitatione reprehendere, ac non potius super ejus talem benedictionem & corde credente & ore consistente respondit Amen? Ex hoc autem Augustini testimonio, & ex epistola ad Vitalem supra citata, itemque ex actis S. Susannæ evidens sit collectarum usum, quocumque nomine vocarentur, viguisse in Ecclesia ante sanctos Pontifices Gelasium, & Gregorium Magnum, quibus plerique primam illarum institutionem attribuunt.

IV. S. Pontifex Cælestinus in Epistola ad Galliarum Episcopos de Gratia Dei pro Prospero, & Hilario cap. 11. ea quæ solemus in collectis à Deo petere commemorans, eas orationes ab Apostolis traditas asserit his verbis: „Obsecrationum Sacerdotalium Sacramenta respiciamus, quæ ab Apostolis tradita in toto mundo atque in omni catholica Ecclesia uniformiter celebrantur, ut legem credendi lex stuat supplicandi. Cum enim sanctarum plebium Præsules mandata sibi met legatione ne funguntur, apud divinam clementiam humani generis agunt causam, & tota se cum Ecclesia congemiscente postulant & precantur, ut infidelibus donetur fides, ut idololatæ ab impietatis suæ liberentur erroribus, ut Judæis ablato cordis velamine lux veritatis appareat, ut hæretici catholici fidei perceptione respiciant, ut Schismatici spiritum reditivæ charitatis accipiant, ut lapsi penitentiae remedia conferantur, ut denique catechumenis ad regenerationis Sacramenta perductis cælestis misericordiae aula referetur. Hæc Cælestinus, cujus verba libro Gennadii de Ecclesiasticis dogmatibus cap. 29. & 30. ejus interpolator inseruit. Genebrardus quoque lib. de Apostolica Liturgia cap. 20. Collectarum institutionem Apostolis adscribit, sed nullo prolato teste. Mihi verò hæc distinctio adhibenda videtur: nam si præcisè de Collectis loquamur, quibus nunc utimur, verillimum esse reor earum primos auctores fuisse Gelasium & Gregorium: id enim omnes rerum Ecclesiasticarum scriptores asserunt, & antiqua monumenta evincunt. Quod si nomine Collectarum breves orationes collectis Gregorianis similes intelligimus, quibus summa petendorum à Deo paucis verbis continetur, nulli dubium esse potest, eas Gelasio antiquiores esse, atque ab Apostolis eorumque immediatis suc-

cessoribus in sacris conventibus usurpatas, ut ex actis S. Susannæ, aliisque testimoniis supra citatis probatum est: quibus adungi possunt ex Concilio Milevitano canon. 12. & ex III. Carthaginensi 23. præcipientes, ne quis orationes in Missa recitare præsumeret, nisi prius in Synodo approbatæ fuissent. Cum enim cresceret pro arbitrio cujusque Episcopi earum numerus & diversitas, nimia licentia coercenda fuit, ne quid in Ecclesia audiretur aut à fide absonum aut Ecclesiasticæ gravitati incongruum. Quod verò Gelasius orationes composuerit, testatur Anastasius in ejus vita: Fecit, inquit, Sacramentorum præfationes & orationes cauto sermone. Neque Gregorius omnes, quæ extant in ejus libro Sacramentorum, de novo composuit; sed ut ait Joannes Diaconus in ejusdem vita lib. 2. cap. 17. Gelasianum Codicem de Missarum solemnibus, multa subtrahens, pauca convertens, nonnulla adjiciens, in unius libri volumine coarctavit. Et Valfridus cap. 22. „Curavit, inquit, B. Gregorius rationabilia quoque coadunare, & seclusis iis quæ vel nimia, vel inconcinna videbantur, composuit librum qui dicitur Sacramentorum. Observo autem, quod non obstante Gregoriana correptione, Missales S. Gelasii diu permanserunt, nam ut supra notavi Lib. I. Cap. XXV. §. X. inter libros sacros qui anno 831. in Monasterio Centulensi erant, tres Missales Gregoriani numerantur, & XIX. Gelasiani, ubi videmus, multo plures Gelasianos fuisse quam Gregorianos, quia nimirum illis potius quam istis ibidem utebantur. Nec dubito, quin hodie alicubi lateat aliquod Gelasii Sacramentarium, ut vocat: imò cum evolverem codicem illum antiquissimum Ordinis Romani Petavianum, qui nunc est in Bibliotheca Reginae Sueciæ, suspicatus sum ordinem S. Gelasii in eo contineri, adeo multa habet diversa à Gregoriano, nisi fortè ex utroque mixtum sit. Sunt in hoc plures collectæ diversæ à Gregorianis, ut in Ascensione Domini: „Deus qui ad declaranda tuæ miracula majestatis post resurrectionem à mortuis hodie in caelos Apostolis adstantibus ascendisti, concede nobis tuæ pietatis auxilium, ut secundum tuam promissionem & tu nobiscum semper in terris, & nos tecum in caelo vivere mereamur. A Gregorianis item paucis exceptis, diversæ sunt Ambrosianæ

à S. Ambrosio & ab aliis ejus Ecclesiæ Pontificibus compositæ. In Missali autem Mozarabum non solum diversæ omnino sunt orationes, sed diversa quoque ipsarum formula est: nam & longiores sunt & ritu dissimili recitantur. Ut in Dominica prima Adventus Introitum dicit Sacerdos alta voce, *Per omnia semper secula seculorum.* Respondet clerus, *Amen.* Tum Sacerdos hanc recitat orationem. *Deus qui per Angelicos choros adventum Filii tui Domini nostri Jesu Christi annunciare voluisti: qui per Angelorum præconiâ gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis adclamantibus demonstrasti, concede ut hujus Dominicæ resurrectionis festiuitate pax terris reddita conualescat, & fraternæ dilectionis charitate immovata permaneat.* Respondet Clerus, *Amen.* Mox ait Sacerdos. *Per misericordiam tuam Deus noster qui es benedictus & vivis & omnia regis in secula seculorum.* Et responso *Amen,* Sacerdos salutatur populum dicens, *Dominus sit semper vobiscum.* In Liturgiis Græcorum quamvis multæ sint preces, nulla tamen extat, in qua Latine Collectæ modus observetur. Multas etiam Collectas composuerunt Alcuinus & Grimoldus Abbas, quas Pamelius collegit tom. 2. *Liturgicorum*: itemque Musæus Presbyter Massiliensis, & Voconius Episcopus Castellanus in Mauritania, ut refert Gennadius lib. de viris illustribus; sed quales hæ fuerint nescimus, quia eorum opera interierant. Sunt & aliæ à recentioribus editæ, quæ facile dignoscuntur, si cum antiquis & Gregorianis conferantur. Elucet enim in antiquis veteris Ecclesiæ spiritus: elucet in rebus ipsis apostolica quædam gravitas; in sensu & in collocatione verborum grata quædam & perspicua concinnitas, adeo ut brevi compendio multa contineantur. Et primo quidem Dei benevolentia captari solet vel ab aliquo ejus attributo, vel à commemoratione alicujus beneficii nobis collati, vel proposita nostra infirmitate & indigentia. Sequitur expositio rei, quæ petitur, addito nonnunquam motivo, quo Deus flectatur ad ea nobis concedenda quæ postulamus. Addit eis venustatem ipsum genus compositionis non solum & vagum; sed certo ambitu definitum, variisque schematibus exornatum. Docet Petrus Cirvelus Darocensis in præmio expositionis libri Missalis editæ Compluti anno 1528. in prima

Collecta explicari moraliter Introitum Missæ, in secreta offertorium, in oratione finali communionem: quæ observatio quamvis in nonnullis locum habere possit; omnibus tamen aptari nequit, nisi sensus literalis violento quodam ingenii conatu ad eam moralitatem subtiliter quidem, sed sine ullo fundamento, ut in similibus sæpè contingit, pertrahatur.

V. Concluditur demum oratio obsecratione & obtestatione per Christum, qui est mediator & redemptor noster. Ad Patrem enim dirigitur oratio, ut Concilium Carthaginense III. decrevit, & per Filium terminatur, sicut ipse olim præcepit dicens, *Quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Atque ideo Tertullianus dixit cap. 21. *Apolog.* Christianos Deum per Christum colere. *Dicimus & palam dicimus, & vobis torquentibus lacerati & crucienti vociferamur, Deus colimus per Christum.* Per eum & in eo se cognosci vult Deus & coli. Meminit ejusdem ritus Optatus Milevitanus lib. 3. *Paganum vocas cum, qui Deum Patrem per Filium ejus ante aram rogaverit.* Et Haymo Halberstatens. in cap. 7. *epist.* ad Hebræos, *Unde, inquit, & Sacerdotes Ecclesiæ altari assistentes dicunt, Suscipe Domine sancti Per preces populi tui, per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.* Nemo autem copiosius & elegantius totam hanc clausulam Orationum exposuit, quam Fulgentius Ruspensis Episcopus in *Epist.* ad Ferrandum Diaconum de quinque quaestionibus, quarum quarta est ista, *Unum, inquit, Regnum Patris & Filii & Spiritus Sancti credimus & fatemur, simul eos dominari creaturis omnibus sentientes: quare ergo in orationibus Sacerdotum, Per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum, qui tecum vivit & regnat in unitate Spiritus sancti, per universas pene Africæ regiones catholica dicere consuevit Ecclesia, tanquam solus Filius cum Patre possideat regnum, in unitate scilicet Spiritus sancti, ut regnantes adunare, non simul regnare Spiritus sanctus instimetur?* Respondet Fulgentius admodum prolixè, asserens nos per Jesum concludere orationem, quod ille mediator sit. Tum ex doctrina B. Augustini ait, ideo nos unitatem Spiritus sancti cum Patre & Filio prædicare, ut ex ipso unitatis nomine una essentia, & ex hoc unum regnum, & in eodem

eodem uno regno una Trinitatis potestas, unaque majestas a Fidelibus agnoscat: ne putetur aut Filius, aut Spiritus sanctus secundum divinam naturam ita cum Patre regnare, quemadmodum cum potiori regnat inferior; sed illa unitus Spiritus sancti, quæ est communio Patris & Filii, dum in illo regno unitatem Divinitatis monstrat, unam esse regnandi aeternitatem, unam potestatem, atque majestatem, unamque dominationem summæ Trinitatis edoceat. Nullum autem præjudicium Filio vel sancto Spiritui comparatur, ut idem Fulgentius scribit lib. 2. ad Monimum cap. 5. dum ad Patris personam precatio ab offerente dirigitur, cujus consummatio, dum Filii & Spiritus sancti complectitur nomen, ostendit nullum esse in Trinitate discrimen: quia dum ad solius Patris personam honoris sermo dirigitur, bene credentis fide tota Trinitas honoratur, & cum ad Patrem litantis destinatur intentio, sacrificii munus omni Trinitati uno eodemque offertur litantis officio. Ad solum igitur Patrem omnes ferè Collectæ directæ sunt, paucae ad Filium, nulla ad Spiritum sanctum: non quia is donum est, & à dono donum non petitur, ut nonnulli cum Durando in suo Rationali philosophantur; sed quia Missa representatio est ejus oblationis, qua Christus se Patri obtulit, ac propterea ad ipsum Patrem Liturgicæ preces diriguntur. Porro ex dictis antiquitas hujus clausulæ *Per Christum* dignoscitur: quæ potest etiam ex Tertulliano confirmari, qui lib. de spectaculis cap. 25. æonas æonum id est sæcula sæculorum alii omnino dicere vetat nisi Deo & Christo. Et ex Irenæo lib. 1. cap. 1. ubi redarguens Valentini Hæresiarchæ portentosum commentum de triginta æonibus, variisque æonum generationibus, refert discipulos Valentini conatos fuisse illius erroribus participes facere Catholicos, quod in orationibus dicerent æonas æonum id est sæcula sæculorum.

VI. Post Collectam totus cætus accinit *Amen*: de qua voce, ejusque usu post preces loquitur Apostolus 1 ad Cor. cap. 14. & post eum antiqui Patres. Justinus Martyr Apol. 2. *Absolutis precibus & gratiarum actione quilibet de populo qui adest sanctis vocibus acclamat Amen.* Hieronymus *Præf. librorum 2. in epist. ad Galatas* in Ecclesiis Urbis audiri testatur quasi cœlesti tonitru populum clamantem & reboantem *Amen*. Au-

gustinus lib. 2. contra epistolam Parmeniani cap. 7. *cum Episcopus solus inus est, populus orat cum illo, & quasi subscribens ad ejus verba respondet Amen.* Idem in fragmento sermonis ad populum contra Pelagianos, *Amen vestram subscriptio vestra est, consensus vestra est, ad stipulatio vestra est.* Dionysius Alexandrinus in epist. ad summum Pontificem Sixtum apud Eusebium lib. 7. hist. cap. 9. *Qui gratiarum actionem frequenter audierit, & cum cæteris responderit, Amen.* Theodoretus in epist. 2. ad Cor. cap. 1. *Non solus Sacerdos orans offert hymnum, sed etiam qui Amen adjungit, est oblata glorificationis particeps.* Cyrillus Catech. mystago. 5. obsignari ait per *Amen* orationem, sicut eadem voce obsignatas olim epistolas, quas formatas vocabant, docet Ferrarius lib. 1. de antiquo genere Epistolarum Ecclesiasticarum cap. 5. Alia quædam de hac voce notavi in tractatu de Divina Psalmodia cap. 6. §. 17. n. 5. Quod verò attinet ad numerum Collectarum, sunt quidem recentiores qui asserunt, Ecclesiam Romanam à temporibus Apostolicis tres orationes recitare consuevisse: nullum tamen hujus assertionis testimonium afferunt: imò illi refragantur. Ordo Romanus & antiqui Sacramentorum libri, in quibus pro singulis Missis una tantum Collecta assignatur. Neque obstat Concilium Laodicenum, à quo sancitum fuit can. 19. tres in Missa orationes fieri, unam pro catechumenis, alteram pro pœnitentibus, tertiam pro fidelibus: cui sanctioni favet Chrysostomus hom. 72. in Matth. Nam ritus græcus in usu Collectarum, ut supra indicavimus, discrepat à Latino; & in locis citatis tam Concilium quam Chrysostomus non loquuntur de collecta, quæ à nobis, post Introitum dicitur; sed de orationibus, quæ post Evangelium & homiliam fieri solebant super catechumenos & pœnitentes, antequam veteri ritu dimitterentur, & super Fideles qui in Ecclesia remanebant. Puto autem orationes apud Latinos multiplicari cepisse in Monasteriis, quod ex Synodo Matifconensi habita, ut notat Sirmondus an. 627. deduco. In ea siquidem Agrestinus Monachus Luxoviensis vir pravi & arrogantis ingenii regulam S. Columbani tanquam superstitionem impugnavit, inter cætera obijciens, Columbanum à cæterorum Ecclesiasticorum more desciscere, & sacra Missarum solemnia multiplicatione orationum vel Collectarum celebrare.

brare. Cui obstitit Eustasius ejusdem Monasterii Abbas dicens, multiplicationem orationum omnibus proficere Ecclesiis, quia dum plus Dominus queritur, plus invenitur; & cum uberius oratione pulsatur, eò citius exaudire probatur. Narrat diffusè hanc disputationem Jonas Aurelianensis in vita prædicti Eustasii sive Eustachii, ut alii eum vocant. Huc etiam spectat quod Matth. Paris refert in vita Abbatum S. Albani, Joannem scilicet ejus Monasterii Abbatem constituisse, ne numerus Collectarum in Missa septenarium excederet. Non solum autem in Missæ, officiorumque divinorum solemniis Collectæ olim recitari solebant; sed in quocumque Clericorum seu Monachorum conventu, quoties simul orabant, qui præsidebat brevi Collecta conventum dimittere solebat. Testis est hujus consuetudinis Walfridus Strabo capite 22. dicens, consuevisse veteres Patres, qui cæteris eminentiores erant, non solum inter officia Missæ; verum etiam in aliis conventibus, & colloquutionibus brevi oratione opus concludere. Quod, inquit, & in sanctorum Patrum exemplis agnoscimus, dum alii alios honorificentie causa orationes colligere postulabant. Sicut etiam nunc solent sacerdotes in conclusionibus nocturne vel diurne Synaxeos orationes breves id est Collectas Subjungere. Sunt enim tales, ut non alibi quam circa sacrificii celebrationem sint dicendæ. Sunt verò alie quibus & in officio Missæ & non minus in aliis locis possumus uti. Confirmatur ex regula Magistri cap. 15. ubi loquens de oratione pro fratre fluctuante ab universa congregatione facta, postquam omnes diutissime orassent, surrexisse omnes ait, & ab Abbate completam fuisse orationem. Cæterum hoc loco præterire non debeo, ab hoc Magistro, quicumque ille fuerit, Collectam inuitato, sibi que peculiari, ac planè barbaro vocabulo vocari Rogus Dei. Sic ille passim in Regula, cap. 33. *Extra lectiones, versum, & rogus Dei.* cap. 35. *Psalmi matutini dici debent omni tempore sex, responsum unum versum, lectionem Apostoli & Evangelii, quam semper dicit Abbas, & rogus Dei.* Et infra. *Post ipsam rogus Dei c. 37. Psalmi Completorii tres dici debent, Responsum, lectionem Apostoli, lectionem Evangeliorum, post quam semper præsens Abbas dicat rogus Dei, & versum clusorem.* Glossator hu-

jus regulæ putat rogus Dei esse Kyrie eleison, sed proculdubio collecta est, ut ex ipsa officii serie, & ex communi usu Monachorum manifestum sit. Credo autem sic dictam, quia per illam rogatur Deus. Hæc obiter. Vltimè verò collectarum extra divina officia astruit etiam Gregorius Magnus lib. 3. dialog. cap. 17. Agens enim de Mortuo, quem Monachus quidam fufis ad Deum precibus suscitavit, cum diutius, inquit, orassent, Monachus scilicet & Quadragesimus Subdiaconus, complere orationem Quadragesimæ Subdiaconum servus Dei petiit: qua completa ab altari crepidine pulverem colligit, atque cum eodem Quadragesimo ad defuncti corpus accessit, se seque ibidem in orationem dedit. Cumque diutius orasset, jam non sicut prius secerat, orationem compleri per Subdiaconum voluit, sed ipse benedictionem dedit, collectam nimirum recitavit, quam diximus supra benedictionis nomine intelligi, statimque surrexit. Erant autem ut plurimum hujusmodi orationes, quæ ad complendum dicebantur, ferè similes collectis nostris Liturgicis, ut ex antiquis Monachorum usibus constat. In officii Græcorum concluduntur orationes Dei glorificatione diversis formulis idem significantibus. Quia convenit tibi omnis gloria, honor, & oratio Patri & Filio & Sancto Spiritui, nunc & semper & in secula seculorum. Amen. Quia tua est potentia, tuum est regnum, virtus & gloria Patris & Filii, & Spiritus sancti, nunc & semper & in secula seculorum. Amen. Quia tu es rex pacis & salvator animarum, & tibi gloriam referimus Patri & Filio & Spiritui sancto, nunc & semper & in secula seculorum. Amen. Ita quoque completam orationem à B. Maximo Reicensi Episcopo narrat in ejus vita Dynamius Patricius, His verbis, inquit, completis officium: sit gloria Dei benedicta in æternum & in secula seculorum: reliquis respondentibus Amen.

VII. Collecta expansis manibus, brachiisque protensis recitatur, eo scilicet habitu qui fidelibus orantibus in utroque testamento sollemnis fuit. Ideò psallebat David: Cum extollo manus meas ad templum sanctum tuum: In nomine tuo levabo manus meas: Expandi manus meas ad te. Nam sicut Adam extensa manu ad vitæ arboris fructum Dei præceptum transgressus est; ita credimus ipsum poenitentem noxias manus ad Deum exten-

extendisse, cum ab ipso veniam prævaricationis in oratione petebat; cumque ritum filios & nepotes suos edocuisse. Hac ipsa de causa Christum in cruce manus suas extendisse adversus primi parentis manus incontinenter extensas Nazlanzeni sententia est. Ideo, ait ille orat. *l. lignum adversus lignum, & manus adversus manus: illa fortiter extensis adversus incontinenter extensam; illæ clavus confixæ atque confixæ adversus remissam & solutam; illæ orbis fines conjungentes adversus eam quæ Adamum è paradiso exturbavit.* Utroque autem mysterio Christianos hac forma orasse existimo, ut & Adami transgressionem, & Christi è patibulo pendentis ac pro nobis satisfaciens imaginem exprimerent. Apparent pallium in cryptis & cæmeteriis Romanæ Urbis virorum & mulierum extensis brachiis, & elevatis manibus orantium antiquissimæ picturæ, quas Bosius spectandas exhibet in Roma Subterranea. Nec aliud Apostolus significat, cum Timotheo scribens ait, *Volo viros orare in omni loco levantes puras manus.* Consonant antiqui Patres. *Crucis signum est,* ait Minutius Felix, *cum homo porrectis manibus Deum pura mente veneratur.* Et Tertullianus in Apologetico cap. 30. *Manibus expansis, quia innocuus; capite nudo, quia non erubescimus; precantes semper sumus.* Idem lib. de orat. cap. 11. *Nos, inquit, non attollemus tantum manus, sed etiam expandimus è Dominica passione modulatione & orantes consistemus Christo.* Eundem usum S. Pachomio familiarem fuisse scriptor vitæ ejus tradit his verbis: *consueverat stans in oratione manus expandere, quas per aliquot horarum spatia minime colligebat.* Et in hymno de sanctis Fructuoso Episcopo & sociis eleganter Prudentius ait excidisse illis vincula in flammis, ut manus & brachia ad Deum levarent.

*Non ausa est cobibere poena palmas
In morem crucis ad Patrem levandas,
Solvis brachia, quæ Deum locentur.*

Hunc ipsum habitum petentium à Deo auxilium, ipsi etiam infideles natura duce agnoverunt, Apuleio teste, qui lib. de mundo ait: *Habitus orantium hic est, ut manibus extensis ad caelum precemur: quæ de re plura congerit eruditissimus Briffonius lib. 2. de formulis.*

VIII. Non est autem prætermittendus, antequam finem imponam huic Capiti, ritus quidam Romanæ Ecclesiæ, qui olim post dictam

à celebrante Collectam in Missa solemnè servabatur; & à Cencio Camerario tunc præfecto Ceremoniarum, postea summo Pontifice Honorio III. in suo Ceremoniali M. S. cap. 2. accuratè describitur. Diaconi Cardinales, Subdiaconi, & alii ordines cum scriniariis faciebant laudes Domino Papæ immediatè post collectam hoc ordine. Archidiaconus cum aliis Diaconibus & Subdiaconibus stabant juxta altare, & incipiebant alta voce, *Exaudi Christe.* Scriniarii verò stantes in choro cum Pluvialibus respondebant, *Domino nostro Papæ vita.* Idque tertio repetebatur. Deinde Archidiaconus dicebat tribus vicibus *Salvator mundi*, ad singulas respondentibus scriniariis *Tu illum adjuva.* Tum sequebantur Litanias; videlicet *Sancta Maria, Tu illum adjuva. S. Michael, Tu illum adjuva;* & quæ sequuntur. Quibus finitis dicebat Archidiaconus, *Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison:* idem semper respondentibus scriniariis. Et post hæc Subdiaconus legebat Epistolam. Hodie laudes hoc loco fieri solent Domino Papæ eodem ferè ritu in die dumtaxat suæ coronationis. Similes laudes sive acclamationes intra Missarum solemnias fieri quoque solebant Imperatoribus, & illis absentibus ipsorum imaginibus; sicut legimus initio libri XI. Epistolarum Gregorii Magni. *Venit in cona Phocæ & Leontie Augustorum Romam, & acclamatum est eis in Lateranum in Basilica Julii ab omni Clero vel Senatu. Exaudi Christe. Phocæ Augusto & Leontie Augustæ vita.* Excommunicatis autem ob varias hæreses Græcis Imperatoribus, non sunt factæ eis laudes, quas postea factas Carolo Magno à Leone Papa coronato more antiquorum Principum refert Chronicon editum ab Henrico Canisso tom. 3. antiquarum lectionum, & auctius tom. 2. scriptorum historiæ Francorum Andrea du Chesne. Apud Goldastum to. 2. parte 3. antiquitatum Alamannicarum extant hujusmodi Laudes & Litanias, quæ ante epistolam fieri solebant in plerisque Germaniæ Ecclesiis tempore Nicolai I. Finita oratione post *Gloria in excelsis Deo*, dicit sacerdos tribus vicibus semper respondente clero, *Christus vincit, Christus regnat. Christus imperat.* Tum ait sacerdos, *Exaudi Christe.* Respondet clerus, *Nicolao summo Pontifici, & universali Papæ vita.* Sequitur Litanias, *salvator mundi, Tu illum adjuva. S. Petre, S. Paulle, S. Andrea, S. Clemens, S. Xixte, S. Cyriace.* Et singulis respondetur, *Tu illum adjuva.* Sequitur, *Exaudi Christe*

Christe. Ludovico à Deo coronato; magno & pacifico Regi vita & victoria. Redemptor mundi; Tu illum adjuva S. Michael, S. Gabriel, S. Raphael, S. Joannes, S. Stephane, S. Theodole, cum responsione ad singulos, Tu illum adjuva. Addit Sacerdos: Exaudi Christe. Henne Regine nostrae vita. S. Felicitas; Tu illam adjuva; eodemque modo invocantur S. Perpetua, S. Petronilla, S. Lucia, S. Agnes, S. Caecilia. Iterum ait Sacerdos. Exaudi Christe. Nobilissima proli regali vita. S. Sylvester; Tu illam adjuva. S. Laurentii, S. Nazari, S. Pancrati, S. Anastasia, S. Genovefa, S. Columba. addita singulis responsione, Tu illam adjuva. Rursum dicit sacerdos. Exaudi Christe. Omnibus Judicibus vel cuncto exercitui Francorum & Alamannorum vita & victoria, S. Hilari, Tu illos adjuva, S. Martine, S. Mauriti, S. Dionisi, S. Albane, S. Crispine, S. Crispiniane, S. Gereon; Tu illos adjuva. Post hæc repetit sacerdos, Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat. & hæc quæ sequuntur Christi attributa commemorat; atque ad singula respondet Clerus, Christus vincit, &c. Rex regum. Christus vincit, &c. Rex noster. Spes nostra. Gloria nostra. Misericordia nostra. Auxilium nostrum. Fortitudo nostra. Liberatio & Redemptio nostra. Victoria nostra. Arma nostra invictissima. Murus noster inexpugnabilis. Defensio & exaltatio nostra. Lux, via, & vita nostra. Christus vincit, &c. Denique Sacerdos ait: Ipsi soli gloria, & potestas per immortalia secula seculorum. Respondet Clerus, Amen. Ipsi soli honor, laus, & jubilatio per infinita secula seculorum; Amen. Ipsi soli virtus, fortitudo, & victoria per omnia secula seculorum; Amen. Christe audi nos, ter. Kyrie elison, ter. Feliciter, ter. Tempora bona habes, ter. Multos annos, ter. Hæc Goldastus ex Codice M. S. Monasterii S. Galli. Romanis verò Pontificibus quando fieri desierint hujusmodi laudes in singulis Missis, ignotum mihi est. Scribit Joannes Lucius lib. 2. de regno Dalmatiae cap. 6. adhuc in ea provincia laudum sive acclamationum intra Missarum solemniam consuetudinem permanere.

CAPUT VI.

Epistola nomen cur lectionibus Liturgicis tributum sit. Earum usus antiquissimus. Lecta aliquando Pontificum Epistola. Ordo Lectionum à quo primum institutus. Quo olim ritu & à quibus legerentur. De Graduali seu Responsorio, ejusque origine & variis vicibus. Vox Alleluja quando primum audita. Usus ejus in Missa. Cur omittatur in Septuagesima. Tractus quid sit. De Sequentiis & illorum autoribus.

I. **A**Ntiqui Codices Sacramentorum, tam editi quam M. S. Post collectam, inquit, sequitur Apostolus, id est lectio ex Apostolo. Tametsi enim ipsa lectio ex aliis quoque libris Veteris & Novi Testamenti desumatur, ut plurimum tamen ex epistolis Pauli accipitur, ac propterea solius Apostoli in prædictis codicibus mentio fit. Atque inde orta est epistolæ nomenclatura, quæ huic lectioni communiter tribui solet, licet non ex epistolis, sed ex Prophetis sive ex aliis Scripturæ sacre libris desumpta sit. Walfridus Strabo cap. 22. non adeo certum esse ait, quis ante celebrationem sacrificii lectiones Apostolicas vel Evangelicas primum statuerit. „Credetur tamen, „ait, à primis successoribus Apostolorum eadem dispositionem factam, ea præcipue causa, quia in evangelii eadem sacrificia celebrari jubentur: & in Apostolo qualiter celebrari debeant, docetur. Quod si de lectione sacre Scripturæ generaliter sermo sit, nulli dubium esse potest, eam legendi in Ecclesia consuetudinem ab Apostolis emanasse, ad quos hic ritus è Veteri Testamento profuxit. Nam Exodi 24. assumens Moyses volumen fœderis & immolatis victimis legit audiente populo coram altari: idemque Deuteronomii 31. verba ejusdem libri legi præcepit omni populo in unum congregato, ut discerent omnes timere Dominum, & verba ejus custodire. Sic Levitæ 2. Esdræ 8. in conspectu totius populi divinæ legis codicem legebant distinctè & aptè ad intelligendum. Sic ipse Christus Redemptor noster Lucæ 4. intravit secundum consuetudinem die sabbati in synagogam, & surrexit le-
gere